

DOI: 10.36719/AEM/2007-2019/49/66-68

Ləman Ceyhun qızı Şahvələdli
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
lamanshax@gmail.com

DAYAQ -HƏRƏKƏT APARATI POZULMALARI OLAN UŞAQLARIN SENSOR İNKİŞAF ÜZRƏ TƏŞKİL EDİLƏN KORREKSİYA İŞİNİN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: serebral iflici, sensor inkişaf, duyğu, qavrayış, korreksiya.

Key words: cerebrel palsy, sensor development, sense, perception, correcti

*Ключевые слова: церебральный паралич, сенсорное развитие, ощущение, восприятие, коррекция
on*

Sensor inkişaf - bu ətraf aləmdəki predmet və hadisələrin uşaqda təsəvvür və qavrayışı proseslərinin inkişafıdır. Sensor inkişaf bir tərəfdən uşağın ümumi əqli inkişafının təməlidir, digər tərəfdən uşaq bağçasında, məktəbdə təlimin uğurluluğunu təmin edən və ya əməyin bir sıra növlərinə mükəmməl yiyələnməsi üçün vacib olan müstəqil mənə daşıyır.

Uşaqda mükəmməl sensor inkişaf üçün ətrafdakı gerçəkliyi tam qavramağın formalaşdırılmasına yönəldilmiş məqsədyönlü sensor tərbiyə vacibdir. Sensor qavrayış gerçəkliyin dərk olunmasının əsasını təşkil edir və onun ilk pilləsi hissi təcrübə hesab edilir. Belə ki, ətraf aləmin dərk edilməsi məhz duyğu və qavrayışla başlayır, duyğu və qavrayışın inkişaf səviyyəsi uşağın idrak fəaliyyətinin uğurunu təmin edir. Duyğu və qavrayış nə qədər zəngin olarsa, uşaqda ətraf aləm haqqında məlumatlar daha geniş, çoxcəhətli və müxtəlif olar. Dərketmənin bütün digər formaları - hafizə, təfəkkür, təxəyyül -qavrayışın obrazları əsasında yaranır, onun işlənmə nəticəsi kimi özünü göstərir. Buna görə də mükəmməl qavrayışa istinad etmədən normal əqli inkişafa nail olmaq mümkün deyildir.

Sensor tərbiyənin əsasını qavrayışın ali psixi proseslərinin inkişaf səviyyəsi təşkil edir və bununla bağlı qavrayışın inkişafında hiss orqanları xüsusi rol oynayır. Bu orqanlar sisteminin bəndaxili və postnatal normal inkişafı uşağın ətraf mühitə uyğunlaşmasının təməl prosesi hesab edilir. Təəssürlərin qıtlığı və ya informasiyanın məhdudluğu şəraitində uşaqlar “sensor aclıq” keçirir və ümumi inkişafda daha çox geriləmələrə məruz qalırlar. Dayaq-hərəkət aparatı pozulmuş uşaqlar -onlar kliniki, psixo-pedaqoji cəhətdən polimorf kateqoriyalı şəxslərdir.

Onların həyat fəaliyyətinin məhdudluğu birləşmiş hərəkət pozulmaları və sensor sistem tərəfindən pozulmuş psixi funksiyaların, daxili orqanlarının və d-nin funksional pozulmaları ilə ağırlaşmış olur. Serebral iflicli uşaqlarda sensomotor inkişafın pozulmaları patalogiyanın əsasını, onun nüvəsini təşkil edir. Onlarda sensor funksiyalar ləng formalaşır, müxtəlif analizator sistemlərinin koordinasiya fəaliyyətində pozulmalar müşahidə edilir. Uşaqlarda görmə, eşitmə, əzələ-oynaq hissiyatı patalogiyaları bütövlükdə qavrayışın inkişafında özünü göstərir onun informasiya həcmi azaldır, intellektual fəaliyyətini məhdudlaşdırır. Bu kateqoriyadan olan uşaqların əksəriyyətində bədən vəziyyəti və hərəkəti patoloji sxemlə inkişaf edir. Uşaqlarda hərəkət çatışmazlığı ilə bağlı əşya fəaliyyəti məhdudlaşır, əşyaları əlləməklə qavrama çətinləşir. Bu pozulmaların görmə -hərəkət koordinasiya çatışmazlığı ilə qovuşduğu mükəmməl əşya qavramasının və idrak fəaliyyətinin formalaşmasına maneə yaradır. Bu isə uşaqlarda praktiki təcrübənin məhdudlaşmasına gətirib çıxarır, onlarda ali psixi funksiyaların formalaşmamasının əsas səbəblərindən birinə çevrilir. Qeyd edilən bu qüsurlar xüsusi məşğələlərdə korreksiya işinin təşki lini nəzərdə tutur. Dayaq-hərəkət aparatı funksiyasının pozulması olan uşaqların sensor inkişafı üzrə təşkil edilən korreksiya məşğələlərinin məqsədi obyektlərin hissi qavraması ilə onların xüsusiyyət, əlamət və onlar arasında münasibətlərin sözlü müəyyənələşməsinin birləşdirilməsidir. Dayaq-hərəkət aparatı pozulmaları olan uşaqların sensor inkişafı üzrə təşkil edilən korreksiya məşğələlərinin aşağıdakı vəzifələri vardır:

• bütün növ qavrayış pozulmalarının (görmə, eşitmə, taktil-hərəkət, optik -məkanı və s.) inkişaf və korreksiyası;

- rəng, forma, həcm, zaman, məkan və əzələ-oynaq hissənin sensor etalonlarının formalaşdırılması;
- əl və barmaqların funksional imkanlarının formalaşdırılması;
- görmə -hərəkət koordinasiyasının inkişafı;
- ətraf aləm haqqında mükəmməl təsəvvürlərin formalaşdırılması;
- uşaqda sensor mədəniyyətin inkişafı;
- ali psixi funksiyaların (diqqət, hafizə, təfəkkür) inkişafı və onların pozulma korreksiyası;

• nitq çatışmazlıqlarının korreksiyası və nitqin inkişafı alınmış biliklərin sözlü səviyyəyə keçirilməsi, lüğətin zənginləşdirilməsi.

Dayaq-hərəkət aparatı pozulmaları olan uşaqların sensor inkişafı üzrə korreksiya-inkişafetdirici məşğələlərin məzmunu aşağıda qeyd edilən prinsiplərə uyğun təşkil edilir:

– antropoloji-humanist prinsip təlim-tərbiyə prosesinin təşkilini uşaq orqanizminin inkişaf qanunları və şəxsiyyətinin qurulmasını nəzərdə tutur. Korreksiya işi dayaq-hərəkət aparatı funksiyalarının pozulması olan uşaqların psixofiziki xüsusiyyətlərinin öyrənilməsinə, təlabat və imkanları nəzərə almaqla onu tam qəbul etməyi ehtiva edir.

– elmilik prinsipinə görə uşaqlara təqdim edilən biliklər, hətta onların idraki imkanlarına uyğun adaptasiya edilsə, sadələşdirilmiş olsa belə, elmi xarakterli olmalıdır.

– əlyətərlik prinsipi uşaqların psixofiziki, yaş xüsusiyyətlərinin, həmçinin aktual inkişaf səviyyə və hər bir uşağın potensial imkanlarını nəzərə almağı ehtiva edir.

Uşağın bütün təlimi “yaxın inkişaf zonasına” istinad etməklə qurulur və onun mənimsəmə imkanları, təlim çətinlikləri nəzərə alınır.

– əyanilik prinsipi isə təlimi əşya və hadisələri birbaşa qavramağa istinad etməklə təşkilini nəzərdə tutur. Bu zaman əsas məsələ qavrayış prosesində müxtəlif duyğu orqanlarının iştirakıdır. Bəzi hallarda hər hansı bir sensor sistemin çatışmazlığı digərinin fəallaşması hesabına kompensasiya edilir.

– təlimdə fəallıq və şüurluluq prinsipi. Təlim və tərbiyə özündə ikitərəfli proses olub, bir tərəfdən öyrədilən və tərbiyə edilən obyektlərə- uşağa təsir, digər tərəfdən isə uşağın özünün təlim prosesində fəal iştirak etməsi və təlimdə onun subyektiv fəallığı nə qədər yüksək olarsa, bir o qədər də uğurlu nəticələr alınır. Dayaq-hərəkət aparatı pozulmaları olan uşaqlarda subyektiv fəallıq səviyyəsinin aşağı düşməsi, idraki maraqların zəifliyi, motivasiyanın formalaşmaması onların tədris materialını uğurla mənimsəməsinə böyük təsir göstərir.

– ardıcılıq və sistemlilik prinsipi uşaqda vahid bilik, bacarıq və vərdislər sistemini formalaşdırmağa imkan verir.

Dayaq-hərəkət aparatı pozulmaları olan uşaqların təlimi sadədən mürəkkəbə doğru qurulur, fənlərdaxili və fənlərarası əlaqələrdə reallaşdırılır, bununla da uşaq şüurunda ətraf aləm haqqında bütöv bir mənzərə formalaşdırmağa imkan yaradır.

– fəaliyyət prinsipi şəxsiyyətin qurulmasında və inkişafında ictimai rol oynayır. Aparıcı fəaliyyət çərçivəsində psixikada keyfiyyət dəyişmələri baş verir. Keyfiyyət dəyişmələri yeni yaş mərhələsində daha mürəkkəb fəaliyyətə keçməni təmin edir.

– inteqrasiya prinsipi isə dayaq-hərəkət aparatı pozulmaları olan uşaqların digər təhsil və korreksiya komponentinə keçməni şərtləndirir.

Dayaq-hərəkət aparatı pozulmaları olan uşaqlarda sensor inkişaf üzrə korreksiya məşğələlərinin təşkili və aparılması zamanı aşağıda qeyd edilən metodiki şərtlərin gözlənilməsi tələb edilir:

1. Ətrafdakı obyektlərin qavranılmasını və onlarla məhsuldar qarşılıqlı fəaliyyəti yüngülləşdirən xüsusi mühitin (uşağın tələbatlarını nəzərə alan mühitə adaptasiya) yaradılması .

2. Polisensor qavrayış üsullarının inkişafı: a) ayrı-ayrı perspektiv bacarıqların (görmə, eşitmə, taktill və d- r.) təkmilləşdirilməsi; b) bu bacarıqlardan kompleks istifadənin təlimi (müxtəlif duyğu analizatorlarından daxil olan informasiyaların sintezi). Sensor sistemin inkişaf ontogenezinə və onların birgə fəaliyyətinə müvafiq olaraq daimi qarşılıqlı əlaqələrin obyektiv nizamlanmasının üç əsas zənciri fərqləndirilir:

- 1) taktilli - proprioseptivli - vestibulyar -görməli;
- 2) taktilli - eşitmə - vibrasiyalı - görməli;
- 3) taktilli - dadbilmə - qoxubilmə - görməli

Ədəbiyyat:

1. N.T.Hüseynova, S.R.Aslanova Xüsusi psixologiya Bakı - 2018
2. Семенова К.А. Детские церебральные параличи Медицина, 1968.
3. Шипицина Л.М., Мамайчук И.И. Психология детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата – М., 2004.

**The main features of corrective aimed at the development of sensory
processes in children with impaired musculoskeletal system apparatus
Summary**

Sensory development is the development of the child's dream processes and the perception of objects and events in the environment. Sensory perception is the foundation of our perception of reality and the first step is experience. In this article, the author provides a comprehensive overview of the main features of sensory development in children with locomotor disorder.

**Основные особенности коррекционных направленный по развитию сенсорных
процессов у детей с нарушением окорка-двигательного аппарата
Резюме**

Сенсорное развитие - это развитие у ребенка процессов представлений и восприятия предметов и событий в окружающей среде. Сенсорное восприятие является основой нашего восприятия реальности и первым шагом его является опыт. В данной статье автор дает полный обзор основных особенностей сенсорного развития у детей с опорно-двигательным расстройством.

Rəyçi: f.f.d.T.Ağayeva